

Lelki béke a börtönben

1995 és 1999 között dolgoztam közvetlenül fogvatartottakkal, ami azt jelenti, hogy szinte minden nap a rabok között voltam bent a börtönben. Nevelő és rövidebb ideig pszichológus voltam. A nevelő akkor nem nevelt, és most sem igazán nevel, hanem a rabok ügyes-bajos dolgait intézi. Ez rengeteg papírmunkával jár. A papírmunka mellett azonban a nevelő kénytelen látni, mert ha nem lát, azaz nem látja meg a bűnös emberben a jóságot, az emberi gyarlóságot, az emberi lét szélsőségességét, akkor a nevelő elbukik.

Azt láttam a börtönben, hogy az a rab engedi magát a leginkább látni, aki megbékélt. Nincs erre jobb szó. Ki kell békülni a világgal, el kell fogadni, hogy igazságtalanságok történnek, amik miatt bekerültem a börtönbe. A bűncselekmény csak a jég-hegy csúcsa, mondhatnánk.

Arról fogok írni, mivel kell a rabnak megbékélnie a börtönben. Önmagával, az áldozatával, a szerelmével, a gyermekével, a testvérével, az anyjával, az apjával, a családjával, az ellenségeivel, a kisebb közösséggel, ahol lakott, a társadalommal, az állammal, és persze Istennel.

Kitalált történetek következnek.

A rab maga

Találkoztam egy fogvatartottal, akit a többi rab nagyon sokat sajnárgatott. Igazi testi és lelki kínokat élt ált. A testét kínozták, a lelkét gyötörték. Hamutálnak használták. Ha valaki a cigarettájával hamuzni akart, szóltak neki, ki kellett tátania a száját, és belehamuztak. A talpát seprűnyéllel verték. A bordái közötti lágyré-

szeket csúfondáros módon addig böködték, amíg a fájdalomtól nem volt képes oldalt feküdni, és minden levegővétel fáj neki. Nem hagyták aludni, éjjel társai vállát és talpát kellett masszírozni. A szüleit rajta keresztül megzsarolták, és minden pénzüket a kisfiuk biztonságára kellett költeniük. A kínzók kinti hozzátartozóinak kellett fizetniük. Ez az ember alig volt húszéves, amikor mindezek történtek vele. A börtön szigorú belső törvényei szerint két lusta utat járhatott be: vagy örökre szolgája marad a többieknek (csicska), vagy a testét ajánlja fel (köcsög). Volt bátor út is, de szinte járhatatlan. Aki a börtönben árulkodik, és elmondja, hogy mit tesznek vele a többiek, arra pokol vár. A többiek kegyetlen bosszúja lecsap. Nincs menekvés. Az ilyen emberek neve vamzer. Ez bátor út lett volna, de nem lépett rá, mert rajta maradt volna a vamzerség bélyege örökre. Ki kellett állnia magáért. Ez csak akkor lehetséges, ha ismeri önmagát. Az önismeret pedig csak akkor lehetséges, ha megbékél önmagával. Szembe kell nézni a sorssal, látni kell, mi hozta ide őt, és ezzel meg kell békélnie, fel kell adnia a lázadást. Nem árulkodni kell, hanem csak cipelni, mint a tücsök, akit meg lehet hallani, de nem lehet megtalálni.

Az áldozat

Az előzőkből úgy tűnik, a sors a hibás, a rab csak áldozat. Ez nem így van. Vagyis nem teljesen így van. Az elkövetett bűncselekménynek mindig van áldozata. Tücsök áldozata egy kislány volt, akit a többiek kötöztek meg, amíg ő lent, az emeletes ház kaputelefonjánál őrködött. Ha a lány szülei megérkeztek volna, neki fel kellett volna csengetni. A többiek nem bántották a lányt, csak egyik játékaival játszottak, a büntetőjog szerint mindannyian gyermekkorúak voltak. Tücsök apjának pisztolya volt náluk, amit Tücsök lopott el egy lezárt ládából. Csoportosan elkövetett fegyveres rablás. Csak Tücsököt ítélték el. Aki kifundálta, szintén 14 év alatti volt, nem volt büntethető. Tücsök tiltakozott magában, hogy hiszen ő nem is találkozott azzal a kislánnyal, ő csak a kapuban állt, nem csinált semmit. Nem tudhatta viszont, hogy a kislány mit élt át. Bele sem mert gondolni. Aztán szépen lassan elkezdte. Rájött: igaz, hogy ő volt az egészben a legkevésbé ludas, de nélküle nem történhetett volna meg a kislány megrémisztése. Az ő lopása kellett hozzá, az ő őrködése. Háborúban állt áldozata elképzelt alakjával. A kislány a képzeletében csak nézte őt, könnyes szemekkel. Ettől a képtől nem tudott szabadulni, és rájött, hogy meg kell békélnie a kislánnyal, el kell fogadni legalább magában, hogy ő is ott volt, amikor azt a kislányt megalázták. Ha ezt egy rab nem látja be, akkor az igazságtalanság elviselhetetlen teherként nyomja. A bűnösség békés belátása olyan tartást ad neki, amivel el tudja cipelni a sors batyuját.

A szerelem

Volt egy másik rab, nevezzük Kocinak. Nagy bünszervezetben dolgozott, de csak közepes bűnözőnek mondhatta magát. Sok pénze volt, és szinte mindent megengedhetett magának. Az egyik társát elkapták, és ő vallott rá. Kiderült, hogy Koci volt a főkolompos. Ő szervezte meg az autók kifigyelését az osztrák-magyar határon, ő állította hadrendbe a szerelőket, akik szétkapták a „vasat”, ő szervezte meg az összeszerelést, és ő vitte ki az „árut” Szerbiába. Három-négy nagyobb értékű autó meglovasításával annyi pénzt keresett, hogy az egész nyarat gondtalanul tölthette el a Balaton partján. Ott lett szerelmes egy pincérnőbe. A pincérnő persze csak keveset sejtett Koci valódi munkájáról, és nagyon boldog volt, hogy egy ilyen jóképű, gazdag és fiatal üzletember felfigyelt rá. Koci időnként eltűnt üzleti útra, de mindig ajándékokkal halmozta el, és nagyon kedves volt. Amikor minden kiderült, a lány nem akart többé találkozni Kocival, de volt benne annyi tisztesség, hogy személyesen mondta meg neki, és felvette a telefonját, ha Koci hívta. Koci börtönbe került, és a lány a börtönös hívásokra egyre kevesebbszer válaszolt. Koci a szüleit hívta. Mindent kitalált, hogy telefonálhasson. Amikor bejött az irodámba, nem eresztette el a kilincset, lezuhant a földre, és sírt. Nálam megtehetette, nem kellett a rabok előtt nyápicoskodnia, nem veszett oda a becsülete. Önsajnálataból sírt és dühből. Hábórúban állt a lánnyal. Nem fogadta el tőlem, hogy a lány nem belé volt szerelmes, hanem abba színjátékba, amit csinált, de az szeretefoszlott. A lány nem hűtlen, nem hazug, nem aljas, nem ő tehet a történetekről. „Mi lett volna, ha az igazat mondom neki a kezdetektől?” – kérdezte. Nem tudtam válaszolni, de azt is mondta, hogy ezzel tökéletesen felesleges foglalkozni, el kell felejtetni, ha jót akar magának. Tőlem várt megoldást. Persze ez nem volt ilyen egyszerű, mert akkoriban én is nagyon tapasztalatlan voltam; talán csak az segített nekem, hogy megértettem Koci szenvedését. Segíteni akartam.

A testvér

Fülinek hívták egymás között azt a rabot, akit sírni soha nem láttam. Kevés emberben volt annyi tartás, mint benne, akikkel valaha találkoztam. Még a hetvenes évek végén egy vidéki börtönben ő állt az őrtoronyban, és vigyázott rabként a többiekre. Volt korábban ilyen, ez ma már szigorúan tilos. Egyik éjjel elkapták a „kápót” a többiek, és levágták a bal fülét. Fülü tudta, hogy kik voltak, de nem mondta el senkinek, évtizedekkel később még nekem sem; akkor sem, ha nem lehetett volna semmilyen következménye. Fülü a kilencvenes években a börtönhöz tartozó vasöntődében dolgozott, ahol hegesztőpisztollyal kellett leszednie az öntvényekről a felesleget. Teljesítménybért kapott.

A hegesztő sisak alá bepattantak a szikrák, ezért a sisak alatt védőszemüveget is kellett hordaniuk. De abban kevésbé láttak, és nem tudtak pontosan dolgozni, ezért szinte minden rab levette a védőszemüveget. A szikrák belepattantak a szemükbe. Iszonyú szemsérüléseket láttam. Fűli jól dolgozott, és szerencséje volt, nem ment tönkre a szeme. A jó munkájáért nagyon sok dicséretet kapott, aminek jutalmául eltávozhatót pár napra a börtönből. Kint az izzó kék szemű féltestvére várta, kajával, piával és nőkel. Fűli helyette került be a börtönbe. Bevonult, mert az öccsének kisgyerekei voltak, ahogy mondta. Rablás és nemi erőszak volt a bűncselekmény. Sokadszorra. Ha jól emlékszem, hét év hat hónap fegyház. Nagy bulit csaptak, és késve, részegen érkeztek vissza a börtönhöz. Fűli öccse a csengőn bekiabált az öröknek, és elmondta őket mindenféleképpen, aztán megölelte a bátyját és elszaladt. Fűlitől ennek következtében elvették a munkát és minden egyéb kedvezményt. Rettenetesen dühös volt. Amikor ült velem szemben, csak azt mondta, nem akar embert ölni, segíts nekik, hogy ne ölje meg az öccsét. Pár évvel később bejött az öccse is, már nem tudta megúszni. Egy zárkában laktak, övék volt az egész szint, mindenki félt tőlük. Aztán Fűli szabadult. Az öccse évekkal később, mosolyogva odajött hozzám a folyosón, és megkérdezte tőlem, hallottam-e, hogy Fűli megint bekerült. Abban a tekintetben benne volt minden. Igazi kemény raboktól ritkán lehet kiérdemelni a tiszteletet. Valami mégiscsak történt a két testvér között, de ezt csak ekkor sejtettem meg.

Anya

Azt mondják a fegyőrök, hogy a szerető napokon belül, a barátnő hónapok múlva, a feleség évek múlva hagyja el a börtönbe került férfit. Az anya kitart. Az anya, ha nincs is, néha csak az egyetlen biztos pont a rab életében, hiszen valakinek meg kellett szülnie, és valakinek hordania kellett őt a hasában. Néha a rabok azt gondolják, csak ez a jó történet velük valaha az életükben. Aki érzett nyomorúságot, az tudja, hogy ebben a gondolatban nagyon sok igazság van. Ez az igazság megcáfolhatatlan, és éppen ezért tetoválták magukra a rabok, hogy „Anyám!”, rendszerint a szívük fölé. Nevezzük a következő hősünket Pacalnak. Megkérdeztem az értelmi fogyatékos férfitől, miért került börtönbe. Azt mondta, azért, mert az anyja rosszul átkozta el az asztalt. Ha jól átkozta volna el, a kis putriba berontó rendőrök nem néztek volna az asztal alá, ahol lapult. Kiugrott hát, és a kertek alatt futni kezdett, futás közben találkozott egy barátjával, aki szintén szaladt a rendőrök elől. Együtt mentek hát tovább. Láttak egy nagy épületet, bemenekültek, azt gondolták, ott el tudnak bújni. Nővérszálló volt. Valahogyan pont a zuhanyzóban akartak elbújni. Pacal innen is meglépett, a társát az épületben kapták el. Pacal egy hídon szaladt, szemből is jöttek a rendőrök, és mögüle is.

Nem tudta őket kicselezni, és a Tiszába ugrott. Kiúszott a partra, de ott már a rendőrök várták. Soha nem tudtam meg, hogy ez a fiú valójában miért ült. A társai és a börtön is teljesen az idegeire mentek, és állandóan felvágta a hasát. Egy nap belehalt az önkárosításba, hiába figyelmeztették az orvosok. Még az előtte való héten mondta nekem, hogy mindenről az anyja tehet. Talán ha ez a fiatalember eljut odáig, hogy megbocsát az anyjának, nem tesz ilyet magával. Nem tudhatjuk.

Apa

Nem is volt olyan régen, már régóta nem börtönben dolgoztam. Az egyik pályaudvaron találkoztam össze egy fiatalemberrel, aki egykoron abba a nevelési csoportba tartozott, amit rám bízta a feletteseim. Annak idején Bajusz (kitalált becenév) mosolygós, sportos, csillogó szemű fiatalember volt. Én magam is a huszoneveim elején jártam, alig volt idősebb nálam. Többen mondták rá, hogy jóképű. Amikor bejött az irodámba, mindig valami megmagyarázhatatlan módon ragyogott. A társai egyáltalán nem bántották, pedig nagyon csúnya bűncselekményt követett el. A bírósági papírok szerint lefejezte azt a fiatal lányt, akit futtatott. Bárki beszélt vele, nem tudta elhinni, hogy ezt a szörnyűséget valóban Bajusz cselekedte. Olyan kedvesen beszélt, és minden megnyilvánulása annyira szerény volt, hogy szinte képzelenség volt összehozni a megjelenését a papíron fekete-fehéren álló tényekkel. Az egyik nap bejött hozzá a családja látogatóba: az édesanyja, az édesapja és a húga. Rendkívül szép ruhában jelentek meg, és mindenkinél ápoltabbak voltak. Szerencsecsilagjuk lehetett, mert a lány csodaszép volt, az anya úgyszintén, de az apa még közülük is kitűnt. Igazi báró volt. Fekete karimás kalapja alatt éppen az a tekintet, mint a fiáé. Végigvonult a nagy termen, és szinte csend lett, minden szempár őket kísérte. Az ilyen tekintélyű férfiak persze elől mennek, a lányok és asszonyok csak mögöttük indulhatnak el. Soha nem láttam Bajusz arcán olyan rémületet, mint amikor az apját megpillantotta. Olyanná változott, mint egy kismacska, lesunyta a tekintetét, és minden ízében remegett. A beszélő végén az apa odajött hozzám, nyújtotta a kezét, elfogadtam, kezet ráztam vele, még akkor is, ha ez egy börtönőr és a hozzátartozó között nem szokás. Nem tudom, a munkatársaim közül ki lett volna az, aki ezzel az emberrel nem rázott volna kezet. Pedig nem is volt nagydarab. A szemembe nézett, és még mielőtt megszólalt volna, értettem, mit akar mondani. „A fiam azt tette, amit elvártam tőle. Itt bent is azt fogja tenni.” Soha nem felejttem el azt a kijelentést, és a mai napig gondolkodom rajta, mit jelenthetett. Több évtizeddel később a pályaudvaron egy fogatlan, ápolatlan, rendkívül koszos ember állt előttem. A vezetéknevemen szólított, és csak a tekintete alapján ismertem fel, de hirtelen minden beugrott róla. „A drog

tönkretett mindent, a családot, a börtönt, a világot! Nem volt igaz az apámnak” – mondta nekem Bajusz. Talán, bár nem tudom, arra célzott, hogy ő mindent megpróbált, de mégis elnyelte a kábítószer, és nem tudott az apja elvárásai szerint élni a börtönben. „Csak egy ágyam van, nincs több pénzem, és nem akarok többé visszamenni” – mondta, és elballagott.

A család

Egy reggel, amikor beléptem a körletre, szinte zsongott minden a rémülettől. „Vörös” várt rám az ajtó előtt, kisírt szemmel, teljesen összeborzolt hajjal, megszaggatott ruhában. A körletfelügyelő tehetetlenül nézett rám. Vörös kezében egy zöldbetűs távirat volt. Össze-vissza gyürködte, ez csak rosszat jelenthetett. Vörös az egyik legnehezebben kezelhető rab volt a körleten. Éjszaka állandóan kikiabált a börtön ablakán, mert odajöttek a kerítés mellé a rokonai. Ha olyan zárkába helyeztük, ami az udvarra nézett, Vörös nagyon hamar verekedésbe keveredett, vagy ön maga ellen fordult. Többször láttam bekötött karral és fejfel. Nem volt már ennek az embernek méltósága, de tekintélye igen. Mintha idegszálakból lett volna gyúrva az egész lénye. Nem sportolt, nem üzletelt, de mégis mindenki tartott tőle. Nem is nagyon mosakodott, amiért kifejezetten utálták. Néha elkapták páran, és megmosdatták, de abban nem volt köszönet, szinte biztos, hogy valaki megsérült. Aztán persze utána senki nem látott semmit, a sérült személy csak leasetett az ágyról, úgy szerzte a sérülését. Senki nem beszélt semmiről, mégis, az örök és a rabok tudták, mi történt. Láttam Vöröson, hogy most még a szokásosnál is nagyobb gond van. Alig tudtam kinyitni az irodám ajtaját, többször leejtettem a kulcsomómat, de nagy nehezen végre beinvitálhattam. „Jöjjön!” – mondtam neki, csak így, köszönet nélkül, mert biztosnak tűnt, hogy ha nem hallgatom meg, kitör a botrány. A táviratban az szerepelt, hogy Vörös egyik kisfia, aki négyéves volt, tragikus körülmények között meghalt. Leírták, mikor és hol lesz a temetése. Az én kezemben is ott volt a távirat, és nem nagyon hittem a szememnek, felfoghatatlan volt. Azonnal felhívtam a börtönben az illetékeseket, akik telefonáltak a helyi önkormányzatnak, hogy megkérdezzék, valós-e a távirat tartalma. Sajnos valós volt. A kisgyermek inni akart a kerti csapból, de amikor kortyolni kezdett, az állkapcsa görcsbe rándult, a csapból ömleni kezdett a víz, és végzetesen károsította a gyermek belső szerveit. Mindezt részletekbe menően mondta el nekem a munkatársam, és a telefonkagylóból minden kihallatszott. Míg hallgattam a történeteket, lopva Vörösre néztem, aki meredten bámult rám. Tudtam, hogy tudja. Szerencsém volt. Ha nem tudta volna egészen pontosan, mi történt, talán az irodámban kezdett volna tombolni. Így is megszagatta a ruhát magán, üvöltözni kezdett, tépte a haját és verte a fejét. Túl sok volt ez

nekem huszonévesen, megbénultam és lefagytam. Halkan bele-suttogtam a telefonba, hogy intézkedem. Az ordibálásra bejött a körletfelügyelő az irodába, és kérdezte, segítsen-e. Mondtam, minden rendben van, de tudtam, hogy valójában nincsen. Vöröst eligazítottam, hogy mi lesz az ügymenet, és kiment az irodám-ból. Követtem, s megnéztem azt is, ahogy visszamegy a zárkájá-ba. Teljesen összetört. Fél óra múlva hallottam, hogy ordít, üvölt, és hogy az őnök is próbálnak valahogy a helyzet felett uralkodni. Nyugtatták, persze ők is üvöltve. El kellett különíteni. Ehhez le kellett fogni, és a harmadik emeletről levonszolni a földszintre, egy alagúton át egy másik épületbe, s a fegyelmi zárkába elhelyezni. Amikor két órát vitte, és másik kettő igyekezett lefogni, rúgkapált, és amibe csak tudott, belekapaszkodott. Erre a zajra léptem ki a folyosóra ismét. Elkaptam a tekintetét. A szeme vérben forgott. Rám nézett. „Meg fogom ölni őket, nevelő úr!” – hebegte rettegve, szinte félve, szinte kérdezve, mint aki nem biztos magában, de abban sem, hogy uralkodni tud magán. Amikor lementem hozzá beszélgetni, azt mondtam neki, le kell csillapodnia, ha el akar menni a temetésre. Az, hogy a temetésen mi történt, egy másik történet.

Ellenségek

„Colos” nagyhatalmú ember volt bent a börtönben, amikor a folyosón először találkoztam vele. Nem viselte szabályosan a fogvatartotti ruhát, hanem mexikói módra csak atlétatrikót húzott a felsőtestére, s a fejére egy bandanát kötött, aminek akkoriban, a kilencvenes évek közepén, még nem volt nagy divatja Magyarországon. Colos nyerte meg a börtönben a fekvényomó bajnokságot, sajnos nem emlékszem már, hogy mennyivel, de mivel körülbelül 190 centi magas volt, óriási mellizmokkal és karizmokkal rendelkezett, szinte biztos, hogy két mázsánál is többet emelt. Meg kellett neki mondanom, hogy hordania kell a felsőruházatot, és a magával hozott rengeteg kávé és dohányárut letétbe kell helyeznie. A börtönben a kávéval és a cigivel lehetett akkoriban fizetni. Ezek a javak a letétben megromlanak, a kávé szavatossága lejár, a dohány pedig kiszárad, tehát hatalmas tétje volt annak, hogy nem tarthatta magánál a két megtömött málhazsákját. De benyelte ezt, és levitte letétbe a zsákokat. A nevelőtársammal láttuk: kemény emberrel van dolgunk, de megállapodtunk, hogy neki is adunk esélyt. Colos elmondta, munkát akar vállalni, hogy jutalmakat kapjon, és lerövidüljön az idő, amit bent kell töltenie. Már másnap egy névtelen cédula várt ránk: „Colos ha munkát kap, meg fogja szervezni a kiszabadítását” – szólt a rövid üzenet. A főnökeink úgy döntöttek, nem állhat munkába, mert ismerték Colos kinti barátait. Azóta 22 év telt el. Az első tíz évben Colos szinte összes korábbi barátját lelőtték az utcán. Olyan is volt közöttük, akit külföldön. Amikor vissza kel-

lett költöznie a régi körletére, rendkívül bánkódott, mert ott fent megtarthatta volna a dohányt és a kávé. Sokba került neki, hogy a mi körletünkre jött. A szemünkben nézett: „Maguk úgy jártak el, ahogy kell” – dörmögte röviden, és én arra gondoltam, hogy a börtönben az ellenségek bármilyen jó vagy rossz szándékú tervet össze tudnak zúzni. Ma már tudom, hogy Colos valóban csak dolgozni akart, de az ellenségei feldobták, és nem tudott nekik soha megbocsájtani.

A falu

Sok kriminológus tanítja, hogy a bűn melegágya a nagyváros. Ez bizonyára így van. Azonban a magyar börtönökben mégiscsak az dönti el, ki van biztonságban, hogy kinek van a börtönben a legtöbb földije. A földi tágabb értelemben azt jelenti, hogy a két ember odakintről ismerte egymást, szűkebben pedig azt, hogy egy jól körülhatárolható földrajzi egységből származnak mind a ketten. Így fordulhat elő, hogy a nagyvárosokba költöző fiatalok azokat is földiknek nevezik, akiket gyerekkorukban ismertek. A földi a börtönben rövid távon több biztonságot ad, de fenyegető is jelenléte. A földi ugyanis biztosan tudja, mi történt kint, és nem lehet vetíteni, hogy valaki éppen mekkora vagány volt. Ha bárkit ilyen hazugságon érnek, az nagyon megkeserüli. A földikkel többé-kevésbé meg kell osztani azt, amink van. Az is igaz viszont, hogy a földik összetartanak, és más földik ellen megvédenek. Inkább hosszabb távon jelentkezik, hogy mennyire nagy a földik hatalma az egyén felett. A hosszú börtönévek alatt rengeteg tartozást lehet felhalmozni, amiket nagy részben a szabadulás után a földiknek kell visszafizetni. Nem uzsoráról és nem zsarolásról van szó, hanem egyfajta zsványbecsületről. Aki ezt a kódot megszegi, az a családja biztonságáért is aggódhat. A leggyakoribb törlesztési mód a balhéban való részvétel, ami azt eredményezi, hogy a szabadult rab nem tud kibújni a bűnözés csapdájából, és egy idő után megint visszakerül a börtönbe. Az egész identitást felülírja a földiség. Nincs hova menekülni azok elől, akik tudják, hogy a lányod hova jár iskolába. A börtönnel látszólag egyáltalán nem érintett gyerekek így a börtönön kívül is már a börtön világában élnek. Ha súlyosabb a bűncselekmény, mert például meghalt valaki, vagy gyerekeket molesztáltak, a híre előbb érkezik meg a börtönbe, mint maga az elkövető. Minél kisebb közösségből érkezik, annál részletesebb ez a hír. A földik ilyenkor kegyetlenné válnak, és az elkövető nagyon megsínyli a börtönt, sőt, a szabadulása után saját közössége is ki fogja vetni magából. Magyarország kis ország, elbújni talán csak a fővárosban lehet. Innentől lehet igaza a kriminológusoknak.

A város

A város alatt értsük a kialakult intézményrendszert. Az oktatást, a munkalehetőséget, az egészségügyet és a szociális intézményeket. Minél nagyobb egy város, annál nagyobb az esély arra, hogy ezek az intézmények jelen vannak, és jobban, nagyobb hatásfokkal működnek. Az intézményrendszer azonban bürokratikus, jogi nyelvezettel működik, s az e téren pallérozatlanokkal szemben barátságtalan. Ezért a bűnelkövetők gyermekei nagyobb eséllyel esnek ki az iskolákból, így képzetlenek lesznek, nem találnak állást, és megugrik annak is a veszélye, hogy komolyabb kapcsolatba lépnek a kábítószerrel és a fertőző betegségekkel. Egyszer részt vettem egy ingyenebéd-osztáson. Éppen kérdőíveket kellett felvennem, és kiderült, hogy az élelemért jelentkezők nagy többsége volt már börtönben. A város befogad, nem üldöz el; a város az utolsó menedék, de a város mégsem emel fel, hanem gyakran mélyebbre taszít. Laci (kitalált név) jut eszembe, aki a gyerekkorában a szüleivel költözött a Nyírségből Budapestre, és a hivatalos anyagai szerint már gyerekkorában börtönbe került. A börtönben volt az első szexuális kapcsolata, és a melegek zárkájában húzta meg magát. Első pillantásra nem látszott rajta, még akkor sem, ha megszólalt. Nagyon csúnya pattanás-heges volt az arca. A történetek körbelengték, és egyszer ő maga mondta el nekem a börtönben, hogy meleg, és soha nem volt nővel. Nem voltak igényei, csak a túlélés. Amikor először szabadult, a testéből kellett megélnie. Aztán később bárókban énekelt, de az nem jelentett kellő jövedelemforrást. Visszaesett a prostitúcióba, kirabolta az ügyfeleit, és ismét börtönbe került. A kinti munkája révén tanult meg úgy-ahogy németül, s ő magyarázta el a török kamionsofőröknek, akik heroincsempészet miatt kerültek a börtönbe, hogy nyugodtan kérjenek imaszőnyeget és sertéshúsmentes ételmezezt. Laci jött be hozzám, és ő mondta el nekem, milyen fontos a Ramadán a muszlim férfiak számára. A város Lacit felruházta tudással és éleslátással, de örökre sebet ejtett a szívében.

A társadalom

Károly (kitalált név) történetével közvetett úton találkoztam. Ha csak a történet egy bizonyos része igaz, az is nagyon szomorú. Tekintsük ezért inkább illusztrációnak. Egy fiúgyermek sérelmére követette el a bűncselekményét. A börtönben kitudódott, hogy mit tett. A zárkatársai kegyetlenül megkínózták. Károlynak nem volt más lehetősége, mint hogy betegnek tettesse magát, és kérje, hogy kórházba szállítsák. Sikerült neki. Még egy pénteki napon a börtönben le kellett mennie a szállítózárkába, ahol várta a hétfői körszállítást. A körszállítással vitték őt a rabkórházba. A zárkatársai nem hagyták annyiban ezt a szökést. Önként je-

lentkeztek takarítási munkára, és szombaton a szállítókörleten is dolgoztak. Korábban az egyikük kicsempésztett egy drótkefét az egyik üzemből, és úgy intézte, hogy a kefe nála legyen, amikor takarítani mennek. Károlyt ketten lefogták, és az ujjait megcsonkították a drótkefével. Károly bűncselekménye vagy az ellene elkövetett bosszú is irtózatos. Azonban én nem ezen döbbsentem meg igazán. Amikor az előadásim során – az itteni soroknál sokkal nagyobb részletességgel – leírom Károly sorsát, az akár több diplomával rendelkező hallgatóság is megdöbben, és nagyon gyakran hallok olyan véleményeket, hogy „megérdemelte”, vagy „úgy kell neki”, vagy „éljen, győzött az igazság”. Soha nem értettem azokat az embereket, akik örülnek a másik ember mérhetetlen szenvedésének, még akkor is, ha semmilyen közük nincs hozzá. Úgy érzem, az a düh, amit egy szülő érez akkor, amikor a gyermekét bántják, érthető. Az is érthető, hogy a szülő félti a saját gyermekét, és belegondolni sem mer abba, hogy éppen az ő gyermekével történjen ilyesmi. Érthetetlen viszont a bosszú kívánása és üdvözlése abban az esetben, ha az áldozat távoli, szinte a teljes ismeretlenség homályába vész. Természetesen nem szabad elfogadni a bűncselekményeket, és küzdeni kell ellenük, meg kell előzni, hogy bekövetkezzenek, de a mérhetetlen bosszúváagnak nincs jó eredménye. A végkifejlet az előítéletesség, a megbélyegzés és a leegyszerűsítés. Ezzel nagyon nehéz megbékélni. Ha a rab ezt a nyomást érzi magán, még arra is képes, hogy – általában hosszú évek múltán – önmaga vessen véget az életének.

Isten

Nem tudom, hogy jó értelemben használom-e a szót, de úgy vélem, a rabnak végső soron Istennel kell megbékélnie. Nem értek a teológiához, ezért amit most leírok, az csak a saját kútfőmből származik. Zoli (szintén nem valós név) rémes bűncselekményt követett el. Két nőt ölt meg, igaz, nem szándékosan, de abban a robbanásban, amit szándékosan okozott, két nő halt meg. Zoli azt mondta nekem, hogy szerinte a világot a görög istenek teremtték, de a pokolból jött egy kétfejű fekete kígyó, és mindent el akart pusztítani. A görög istenek az egyik fejét levágták, és az a fej lehullott a pokolba. A másik fejével a fekete kígyó jóval erősebb lett, megölte az összes görög istent, és uralkodni kezdett a világon. A lehullott fekete fej pedig a maga a gonosz. Zoli jehovista-sátánistának vallotta magát. Azt mondta nekem, hogy a lehullott fekete fej folyton azt suttozza neki: „Ölj vagy magadat öld meg!” A hangot állandóan hallotta – szerintem Zoli nem volt paranoid skizofrén –, nem tudta a fejéből kitörölni. Utólag – szintén húsz év telt el az eset óta – úgy gondolom, Zoli arra használta ezt az istenképet, hogy a külvilág figyelmét felhívja magára, s félelmetes legyen, vagy pedig nagyon egyszerűen a bí-

róságot próbálja olyan útra terelni, hogy megállapítsák, nem volt beszámítható, amikor a tettét elkövette. Zoli történetének egyéb részei később meggyőztek arról, hogy inkább a történelem és a társadalom okolható azért, amit tett, ha már valamilyen szinten őt magát felmenthetnék a tette alól. Nagyon sok olyan fogvatartottal találkoztam, akik azt próbálták híresztelni, hogy valamilyen gonosz isten szállta meg őket, és ők maguk nem is tehetnek arról, ami bekövetkezett. A munkám során szinte csak cinikus ateizmussal vagy istentagadással találkoztam a rabok körében. Ritkán látják a rabok úgy Istent, mint a szeretet forrását. Ha képesek a fogvatartottak elsősorban önmagukkal megbékélni, akkor nem fogják átkozni a külvilágot, és egy óriási lépést tudnak tenni a megszabadulás felé. Sok rab úgy szabadul a börtönből, hogy valójában nem szabadul meg. Ha képesek lennének meglátni a szeretet forrását, nagyobb lenne a reményük.